

Landskap: Småland

Härad: Mo härad

Socken: Källeryds socken

Uppteckningsår: 1936.

Upptecknat av: Gunnar Brodh

Adress: Stässleholm

Berättat av: Charles Johansson

Född år 1892 i Källeryds socken.

Uppteckningen rör Kolning och Kolmilar.

sid. 1 - 13.

+ T. ritningar. } sid. 14 - 18.
+ T. foto. }

Skriv endast på denna sida!

— 5 —
18

Kolning och kolnilar.

Till kolningen hugges man veden på vintern eller våren, vanligen av avfall av timmeravverkning eller av skogskog. Denne får sedan torrlas tills på hösten. Den lägges upp i "klipp" eller "res" till torlkning. Dessa shala hilla 9 fots längder och 2 alnar i höjd i horset. Man fick 18 öre per "klipp". Det var så godt som alltid gran eller fur. Om man någon gång tog björk, så togs den för sig själv, eftersom kolning på björks händer mera sällan.

Hälva kolningon sker i augusti och september i regel. Man länder på förska milora omkr. 1 oktober. Man bö-

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

jar alltsä' eftär höstköringen, innan marken fryser till fört hårt. Sedan kan man hålla på hela vintern.

Milans uppsbyggande sker på följande sätt: man sköllar ut en plats i skogen 10-16 farnar i området, jämnar och slättar samt utan ställbar eller stenar. En stolpe spårs ner i mitten med tre "stavar", som fästs i densamma medelst halk i den. Dessa stava ha rotändor mot marken ("i backen"). I mittstolpen gör man toppen ner igenom en tändtrumma. Sedan ställas stolar tätt om, som huggas jämma på ovansidan, man "kullar" milan. Värpor liggas grannis på sidorna och på "kullen". Sen lägges på jord eller gammal holslybb!

Jorden bör helst vara "mjälgjord" sand
ej bra ty det rinner in i milan och
släcker. Dells sallas allt "stydda" milan
han sätter då upp "blocka" av ungrör
1 m. längd, som ledes av språkta stoc-
kar med tvärträd, som sättes upp på
marken, stodjande som hyllor på mi-
lan. Della är "Värmlandsmodellen".

Sedan tändes man med glöder på
toppen, som släppes ner i hålet, tänd-
trumman, tills det tar eld. Man gör kans-
ke ejr' detta ell' par gånger innan det
tar fyr. Så kollar det alltså milan inne
i milan. Där bildas d' en del gas,
milan "slår", d' gasen med en knall
vill spränga milan och tända ut. Den
största risken här för finns att och med

andra dygnet ungsfär. Då tar man upp
lufthal men vid foten, där eller färre
allt efter behag, som förlämnar dem
spänning. Sedan sprider olden sig.
Skymdels åtgärden får vara gjord före
fjälva kolumingen, sedan tar hela trum-
tiden minst 14 dagar. Tämmes i milan
sligar under kolumingen till 400°.

Till milan ligger en bygda, som
utgör bostad för 2-3 man. Den kallas
"kolarbyta" eller "kolkoja". Den byggdes
inom koluminges bärjär och tar ett par
dagar. Kolarna måste ständigt vara
hos milan under de fyra förläga dyg-
nen, sedan behöver den tises ungs-
fär var femte timme, innan den tar ut-
gäng. Särligt för kolumingen är i början

bläst. Två eller tre man böra vara vid
milan i brygga, sedan räcker ev. Man
får sen tillå till fö att ej stybben brin-
ner, då får man hålla på mer och
trampa åt.

Sedan får milan "riks." då rörsar
man undan stybben och bräten. Sen
tar man slakt uppifvis på t. ex. en
tredjedel av milan. Huru användes då
"kollbröd", ett rundt ium $\frac{1}{2}$ m. långt nä-
got böjt med vanligt haxkhäft. Sen
riks det ner på sidan, två man au-
vändes all riva och en all stäcka.

I regel är milan för rövningu indelad
i tre sektioner (alltså tre skakt). Förr
i tiden tog man med spade och tog
av lager utanpå milan uppåt, men

det var mindre bra medan milen åter
blev het hänt.

Ledan räffades tråkoret samman med
kratla. I sista sektionen (underst) kan
ligga bränder kvar, som tas upp i ny
mila. I en mila på 20 läster i det
hela kan 1-2 läster salunda vara bran-
der.

Den nya milen fallas "fant," en mindre
mila med de brända ändarna i bakhren.
Den täckes ej likasamt som den förra.

Sandtrummandu i bakhren med gång ut
till kanten. Det körs man in ett bloss
och länder. Denna mila är utkohlad på
 $1\frac{1}{2}$ dygn. Normalt anses vara att ja
nytt till 2 läst fant ja" 20 läst mil-
hol.

Holen får ligga öfver dygn för att vara
säker för eld. Sedan bär den in i
"kol-lan", ett enkelt hus av stockar in-
vid milan, till förvaring. Den räfsas sam-
man med "karlam". Holen förvaras i
flera minuter innan den förlas ut
i marknaden. Diket är hela koret under
förvaringen förturras är allt det har med
begärighet upp vallen.

Ett annat sätt allt släcka milan
var "dämmingen". Då behövdes ej kollada.
Metoden infördes 1907 från Värmland. Ned-
smörning gjordes av 6-7 man på en dag.
Då röer man ner styhlen i 6-7 skift,
börjande uppe i och räfsar bort den och
stybb. Då har man holen ligande ren,
som släcks med vallen, som lällas i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

7
x Skogsvaktare
från Värmland!

Stycket bildar en deg, som läggs på
åter. Det behöver ej vara mer än 3-4
tum, som styrks på igen. Sedan tre eller
fyra spannar vallen i toppen varefter
den klöts ned vallen den förläggs.

Elden släcks på ålla dagar, sedan får
det stå så ungefär 3 veckor innan man
kan lasta. Denna om det går mycket bra,
annars längre tid. Uppelagning i kolla-
da används också ej. På vintern kan
man vara furen ned hälje, som man får
riva ner på sidan. Metoden är ej vanlig i
Sverige.

Metoderna är alltså, dels att riva ut holen
varm (Sverige) eller att släcka och riva häll (Värmlan). Den första är svår, eftersom det är gott om
vatten vara vaken hela vallen, elden

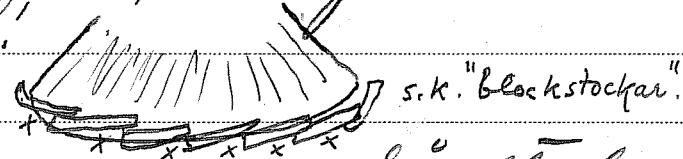
- 951:8

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

9

Nan varo alts hett dyga, men han ockha' vora
släckt på mindre.

Beträffande styrbningen så gjorde
de gamla på annat sätt än vanliga onta-
lable. De högga stockar 3 m. långa
och 9-10 tunn tjocka, som lades runt
om vid backen i krans. Så lade man
styrb på där. Här upphöra lätta mellan-
rum och där blev då mer lefft varför
man koldes fort, men gav lämre pol.
Se skiss nedan!

Vi lät upphöra mellanrum, då stockarna
lades på varandra med ändarna.

Det förtjänar uttalas att under
tiden kolningin präglis sätts och spels-
des kort i kojan. Man gick vanligens

hem efter mat men i regel kolas åt
mästare kaffe i kojan.

För höggs hela spannner ner för att få
ris att ladda med på milan, men nu
får man ej göra så utan man skär ur
med en kniv på en lång stäng. Pi-
set tas ur av lummig lång granskog.

T och för snygga- och verksomhet
på milan användes naturligen slägar
som är av vanlig beskriftsitet, möj-
ligen kan de vila något grövre gjor-
da än i allmänhet.

Han kanske bör anmärka att 1 last
är 20 hl. En mila som ger 10-15 last
kot anses bra.

Den utvärma träskolen användes vid järn-
bruken huvudsakligen, dit den fraktades på

järnvägen. För funnos ju flera masugnar
i Småland. Det viktigaste bruket för
avslämming av tråhol i Nissafors bruk-
tee, som i detta hibding avser, var
finne vid Värnamo, som dock num-
ra är nerlagt. Mycket av tråpolen
sändes en deltid upp i Värmland,
i synnerhet till Degerfors.

Holningss beträffande i sju glansdagar
i Nissaforstrakten dels som dagsverken
ät ortens fideikommiss med samma namn,
dels som förtänt. Den sjuare blev ej
så mycket av då bönerna ej hade "så"
mycket pengar själva. Men den kunde
betala bättre, numera får man 4,10 kr.
i öppna marknader, medan holningen
i fideikomisset blott ger hälften åt bon-

denna.

Kolningen låg mere nästan helt i slutet av 1800-talet, men tog ny fart 1905 när sågverk byggdes runt om i trakten. År 1907 infördes kolningens i fideikommissets kontrakt med underlydande bönder, d. v. s. en mila som sågverke (bland andra skyldigheter) om året för alla bönderna. Detta finns de gjort (som van antyts) för halva det normala priset, cirka 2,50 kr. per lätt. Det gäller ej älvor kolningen, finret upphöjds av bruket. Kolningen har i vissa forstrakter avtagit betydligt sedan väldskriget och kris-tiden efteråt. Numera kolas obetydligt mot förr. Kolningen kom mest till

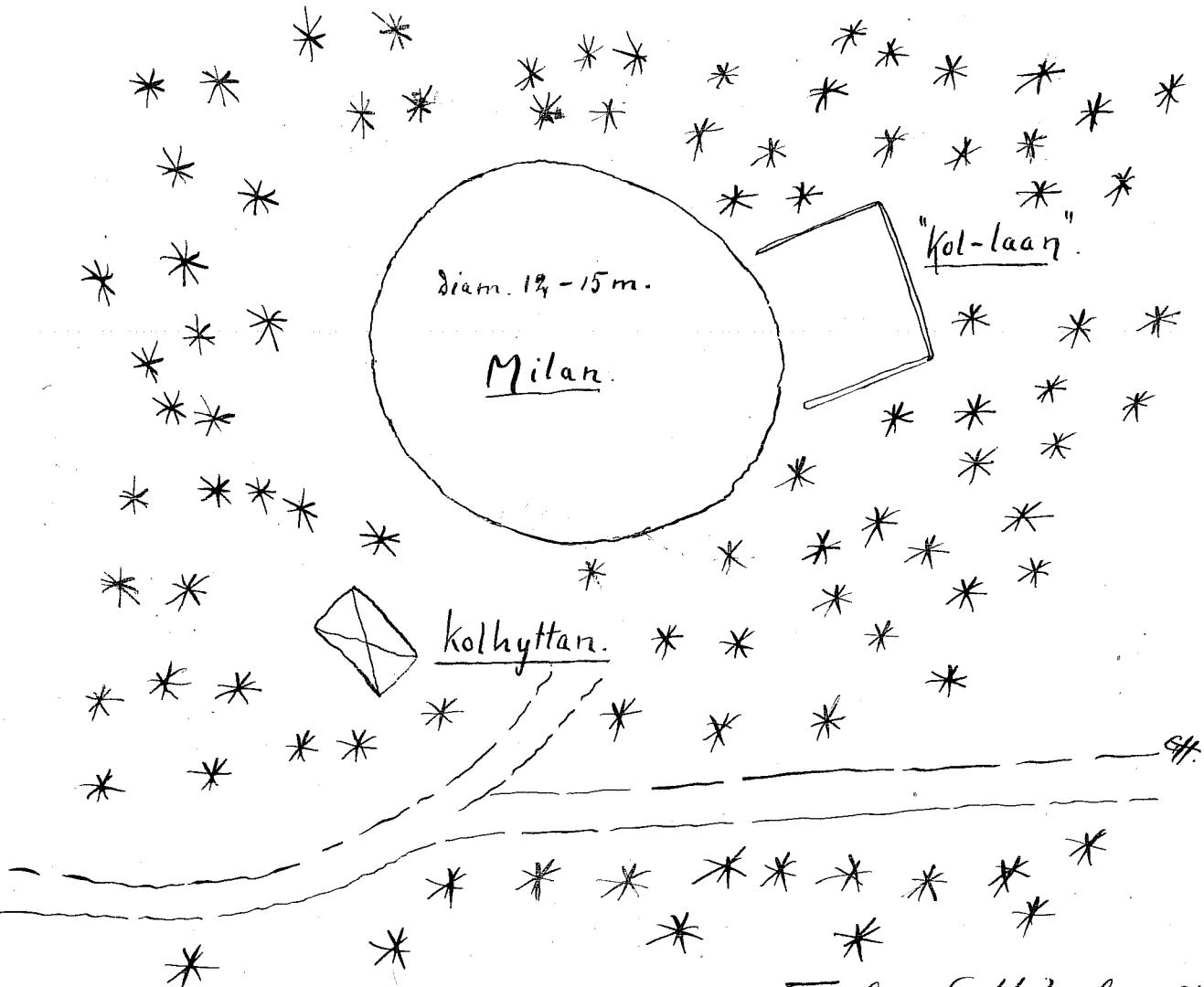
för att rensta upp shogen, och pro-
duktionen användes som slämmts mest
på järnbruken i Västergötland och Små-
land (Tygme, Härd (vid Grängö) m. fl.).

Anna finner man i klassafors-
trakten flera hohingsplatser i de
vidsträckta shogarna, marken efter
milor och en och annan hyttas står
var som ett monument över gängna
tider för trakten viktiga och allmänt
arbete!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

13

ungefärlig situationsbild av hollingsplatsen
i skogen.

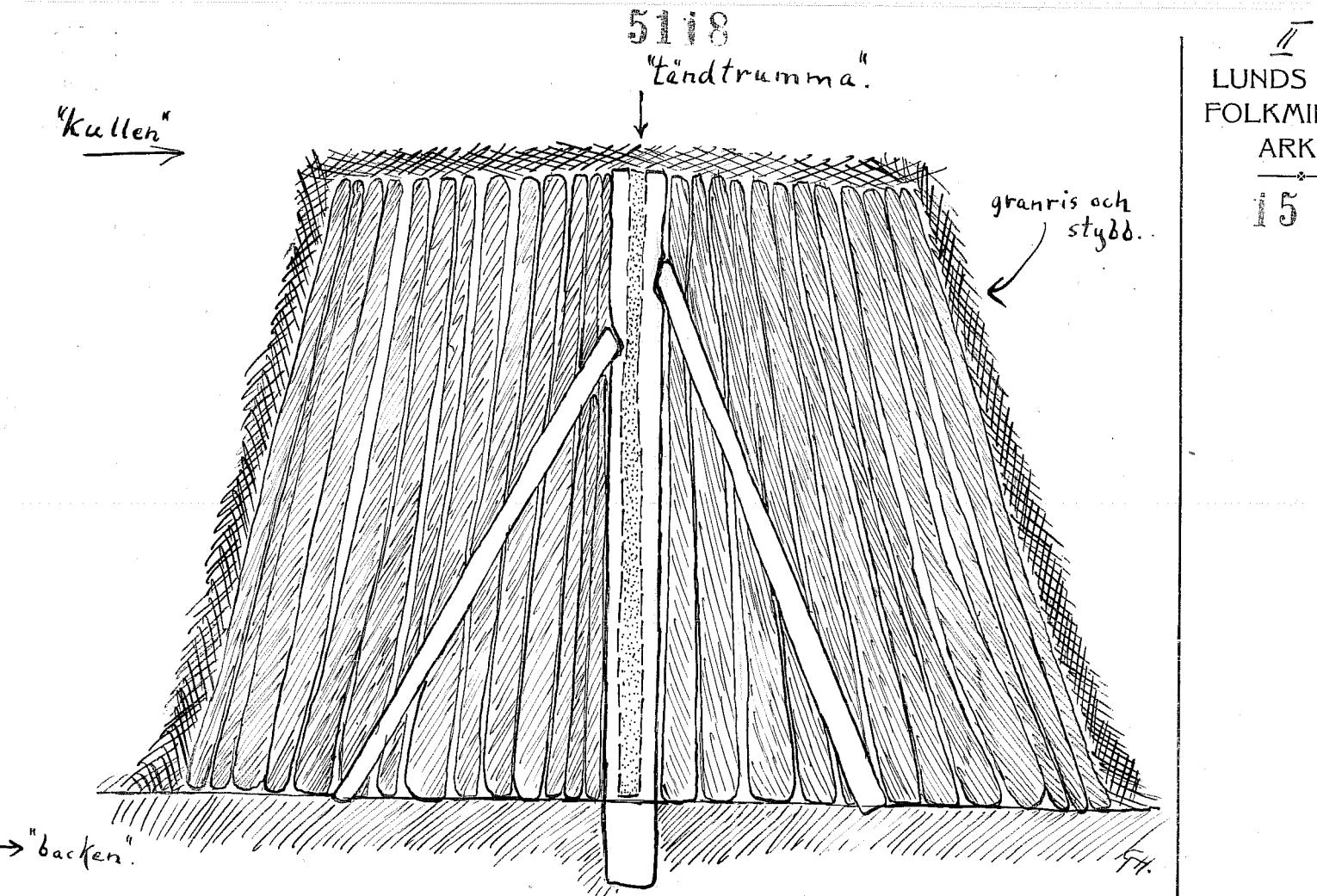

Skriv endast på denna sida!

Teckn. G. Holmér 1936.

I
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

51

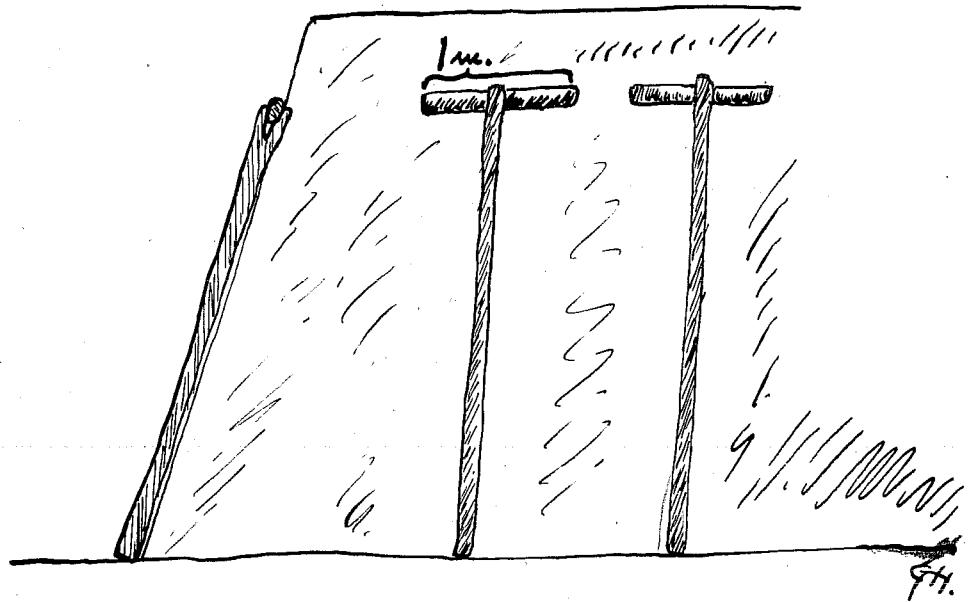
Schematisk bild av milj i genomskärning.
enl. muntl. beskrivning.

Skriv endast på denna sidal

Tekn. G. Hobroh 1936.

LUND'S UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
15

51 i 8

III.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—
6
—

"Block".

till vänster sedd från sidan.

"höger " framifrån.

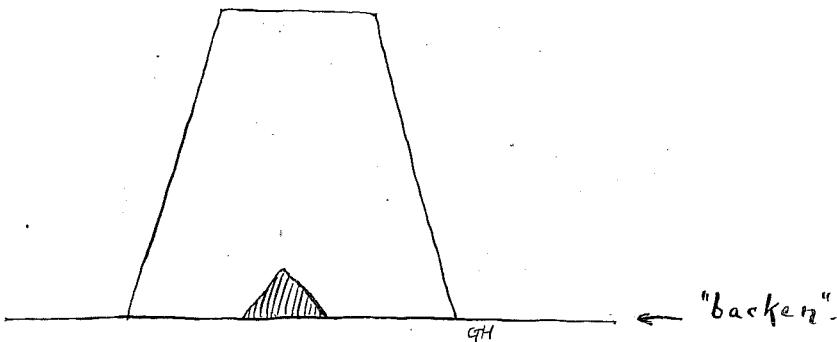
Metoden är värmålsk, i Småland användes man inga stöd, ursprungligen.

Hutningen var här sådan att om man stod på marken upprätt, skulle man med utsträckt hand nå vedytan på milan.

Skriv endast på denna sida!

Teckn. G. Höglund 1936.

5118

Tändtrumman i backen på
den mindre milan ("fant").

IV

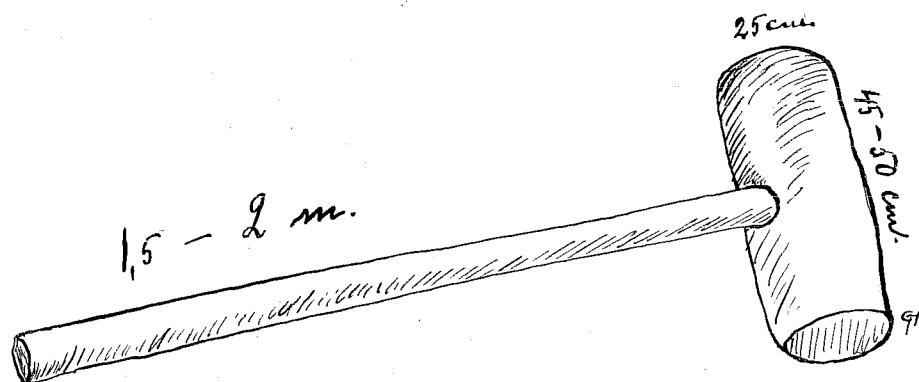
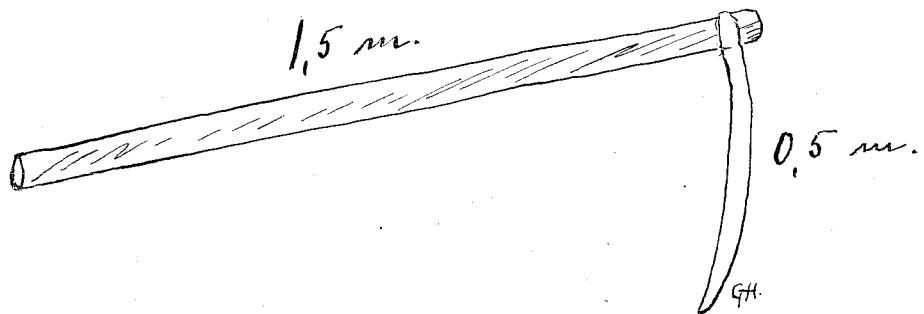
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

17

Teckn. G. Hedenöf 1936.

51.8

Kolkrok. Enligt muntlig
beskrivning.

Klubba, som används att "klubba åt" mellan upp till med när det kolar och dränner och elden vill tränga ut genom otätheter i styttäckningen.

Skriv endast på denna sida!

Tekn. G. H. Brodh 1936.

V

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8

**FOLKLIVSARKIVET
LUND**

Landskap: Småland

Upptecknat av: Gunnar Hobroh.

Härad: Mo

adress: Hässleholm.

Socken: Källeryd

Berättat av: Charles Johansson

Uppteckningsår: 1936.

Född år 1892 i Källeryds socken.

Kolning och kolmilor.

Till kolningen hugger man veden på vintern eller våren, vanligen av avfall av timmeravverkning eller av ungskog. Denna får sedan torka tills på hösten. Den lägges upp i "klipp" eller "res" till torkning. Dessa skola hålla 9 fots längder och 2 alnar i höjd i korset. Man fick 18 öre per "klipp". Det var så gott som alltid gran eller fur. Om man någon gång tog björk, så togs den för sig själv, ehuru kolning på björk hände mera sällan.

Själva kolningen sker i augusti och september i regel. Man tänder på första milorna omkr. 1 oktober. Man börjar alltså efter höstkörningen, innan marken fryser till för hårt. Sedan kan man hålla på hela vintern.

Milans uppbyggande sker på följande sätt. Man skottar ut en plan i skogen 10-16 famnar i omkrets, jämn och slät samt utan stubbar eller stenar. En stolpe grävs ner i mitten med tre "sträv", som fästas i densamma medelst hak i den. Dessa skola ha rotändarna mot marken /"i backen"/. I mittstolpen går från toppen ner igenom en tändtrumma. Sedan ställas stockar tätt om, som huggas jämtna på ovansidan, man "kullar" milan. Därpå lägges granris på sidorna och på "kullen"; sen lägges på jord eller gammal kolstybb. Jorden bör helst vara "mjäljord", sand ej bra ty det rinner in i milan och släcker. Detta kallas att "stybba" milan. Man sätter då upp "block" av ungefär 1 m. längd, som bestå av spräcktamstockar med tvärträ, som sättes upp från marken, stödjande som hyllor på milan. Detta är "Värmlandsmodellen."

Sedan tänder man med glöder på toppen, som släppas ner i hålet,

tändtrumman, tills det tar eld. Man får kanske göra detta ett par gånger innan det tar fyr. Så kolar det alltså mitt inne i milan. Där bildas då en del gas, milan "slår", då gasen, med en knall vill spränga milan och tränga ut. Den största risken härför finns till och med andra dygnet ungefär. Då tar man upp lufthål nere vid foten, fler eller färre allt efter behag, som förhindra denna sprängning. Sedan sprider elden sig. Skyddsåtgärden får vara gjord före själva kolningen, sedan tar hela bränntiden minst 14 dagar. Värmen i milan siger under kolningen till 400°.

Intill milan ligger en hydda, som utgör bostad för 2-3 man. Den kallas "kolarhytta" eller "kolkoja." Den bygges innan kolningen börjar och tar ett par dagar. Kolarna måste ständigt vara hos milan under de fyra första dygnen, sedan behöver den tillses ungefär var femte timme, innan den tar utgång. Farligt för kolningen är i början blåst. Två eller tre man bör vara vid milan i början, sedan räcker en. Man får sen titta till så att ej stybben brinner, då får man hålla på mer och trampå åt.

Sedan får milan "rivas". Då rensar man undan stybben och bråten. Sen tar man skakt uppifrån på t.ex. en tredjedel av milan. Man använder då "kolkrok", ett rundjärn $\frac{1}{2}$ m. långt något böjt med vanligt hackskaft. Sen rivas det ner på sidan, två man användes att riva och en att stäcka. I regel är milan för rivningen indelad i tre sketioner /alltså tre skakt/. Förr i tiden tog man med spade och tog av lager utanpå milan uppåt, men det var mindre bra emedan milan åter blev het därav.

Sedan räfsadesträkkolet samman med kratta. I sista sektionen, underst/ kan ligga bränder kvar, som tas upp i ny mila. I en mila på 20 läster i det hela kan 1-2 läster sålunda vara bränder.

Den hya milan kallas "fant" en mindre mila med de brända ändarna i backen. Den tändes ej likadant som den stora. Tändtrumman i backen med gång ut till kanten. Dit kör man in ett bloss och tänder. Denna mila är utkolad på $1\frac{1}{2}$ dygn. Normalt anses vara att få upp till 2 läst fant på 20 läst milkol.

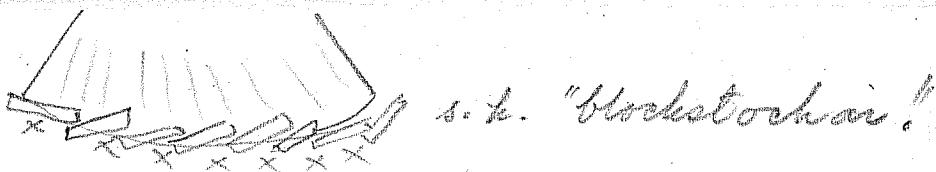
Kolen får ligga ett dygn för att vara säker för eld. Sedan bär den in i "kol-laan", ett enkelt hus av stockar invid milan, till förvaring. Den räfsas samman med "harkan". Kolen förvaras i flera månader innan den forslas ut i marknaden. Risken att kolet under förvaringen försämras är att det tar med begärighet upp vatten.

Ett annat sätt att släcka milan var "dämningen". Då behövdes ej kol-lada. Metoden infördes 1907 från Värmland./skogsvaktare från Värmland./

Nedrivning gjordes av 6-7 man på en dag. Då river man ner stybben i 6-7 skift, börjande uppe i och räfsar bort sten och stybb. Då har man kolen liggande ren, som släcks med vatten⁴, som hälles i stybben bildande en dag, som lägges på åter. Det behöver ej vara mer än 3-4 tum, som stryks på igen. Sedan tre eller fyra spannar vatten i toppen varefter den blötes med vatten den första veckan. Elden släcks på åtta dagar, sedan får detstå så ungefär 3 veckor innan man kan lasta. Detta om det går mycket bra, annars längre tid. Upplagring i kollada användes således ej. På vintern kan milan vara frusen med kjäle, som man får riva ner på sidan. Metoden är ej vanlig i Småland.

Metoderna äro alltså, dels att riva ut kolen varm /Småland/ eller att släcka och riva kall /Värmland/. Den förra är svår, ett sotigt göra, då man måste vara vaken hela natten, elden kan vara ett helt dygn, men kan också vara släckt på mindre.

Beträffande stybbningen så gjorde de gamla på annat sätt än ovnan omtalade. De höggo stockar 3 m. långa och 9-10 tum tjocka, som lades runt om vid backen i krans. Så lade man stybb på där. Här uppkom lätt mellanrum och där blev då mer luft varför milan kolade fort, men gav sämre kol. Se skiss nedan!

Vid \times uppkom mellanrum, då stockarna lades på varandra med ändarna.

Det förtjänar omtalas att under tiden kolningen pågick söps och spelades kort i kojan. Man gick vanligen hem efter mat, men i regel kokas åtminstone kaffe i kojan.

Förr höggs hela granar ner för att få ris att täcka med på milan, men nu får man ej göra så utan man skär av med en kniv på en lång stång. Riset tas nu av lumbrig ung granskog.

I och för upp- och nerkomst på milan användes naturligen stegar som äro av vanlig beskaffenhet, möjligen kan de vara något grövre gjorda än i allmänhet.

Man kanske bör anmärka att 1 läst är 20 hl. En mila som ger 10-15 läst anses bra.

Den utvunna träkolen användes vid järnbruken huvudsakligen, dit den fraktades på järnvägar. Förr funnos ju flera masugnar i Småland. Det viktigaste bruket för avsättning av träkolii Nissaforstrakten, som denna skildring avser, var Åminne vid Värnamo, som dock numera är nerlagt. Mycket av träkolen sändes emellertid upp i Värmland, i synnerhet till

Degerfors.

Kolningen bedrevs i sina glänsdagar i Nissaforstrakten dels som dagsverken åt ortens fideikomiss med samma namn, dels som förtjänst. Den senare blev ej så mycket av då bönderna ej hade så mycket skog själva. Men den kunde betalas bättre, numera får man 4,10 kr. i öppna marknaden, medan kolningen åt fideikomisset blott ger hälften åt bönderna.

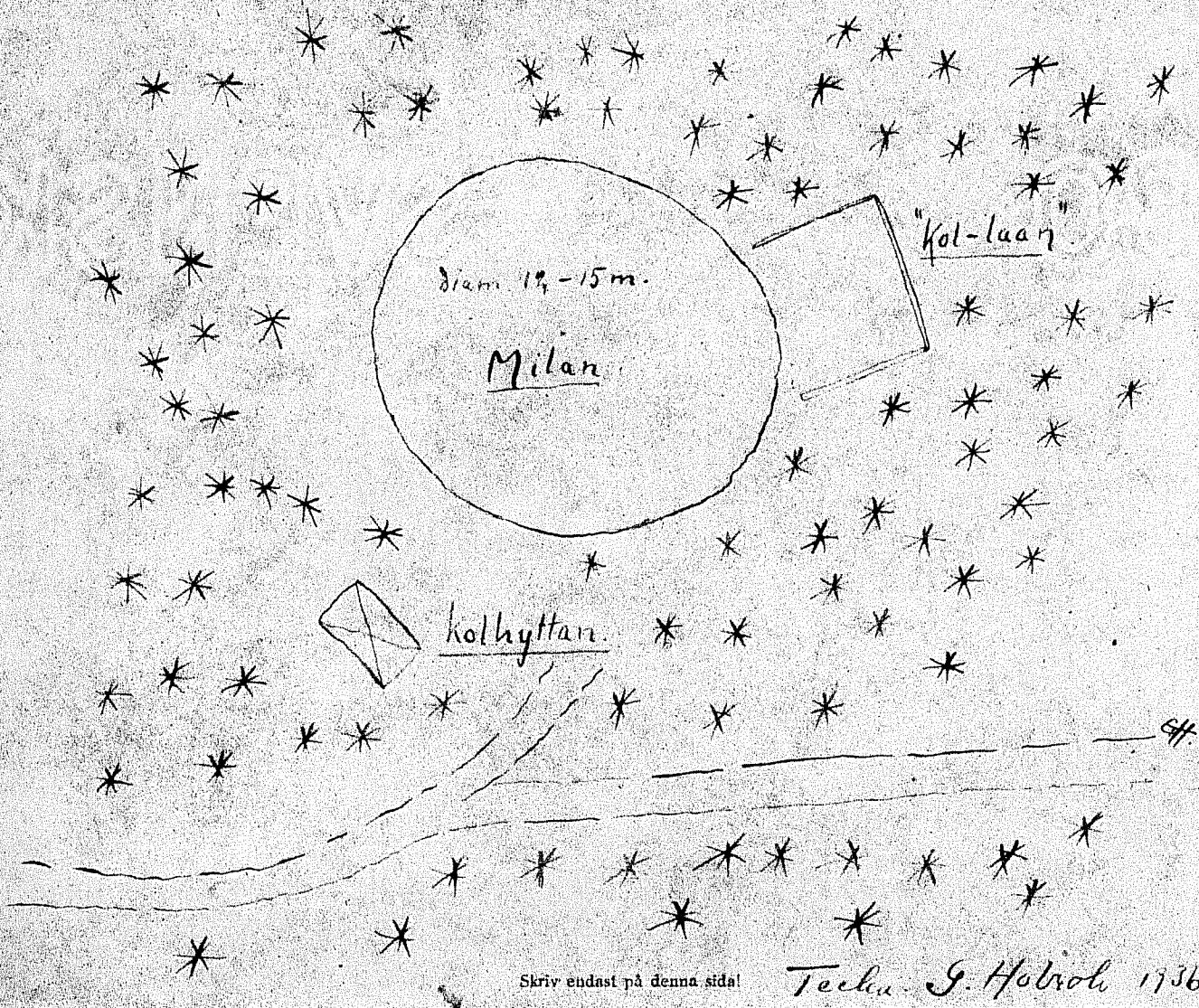
Kolningen låg nere nästan helt i slutet av 1800-talet, men tog ny fart 1905 när sågverk byggdes runt om i trakten. År 1907 infördes kolningen i fideikommissets kontrakt med underlydande bönder, d.v.s. än mila som dagsverke/bland andra skyldigheter/ om året för alla bönderna.

Detta fingo de göra /som ovan antyts/ för halva det normala priset, cirka 2,50 kr. per läst. Det gäller själva kolningen, timret upphögs av bruket. Kolningen har i Nissaforstrakten avtagit betydligt sedan världskriget och kristiden efteråt. Numera kolas obetydligt mot förr. Kolningen kom mest till för att rensa upp skogen, och produkten användes som nämnts mest på järnbruken i Värmland och Småland/Åminne, Häryd (vid Gnosjö) m.fl./

Ännu finner man i Nissaforstrakten flera kolningsplatser i de vidsträckta skogarna, märken efter milör och en och annan hytta står kvar som ett monument över gångna tiders för trakten viktiga och allmänna arbete!

ungefärlig situationsbild av hällningsplatsen
i Högen.

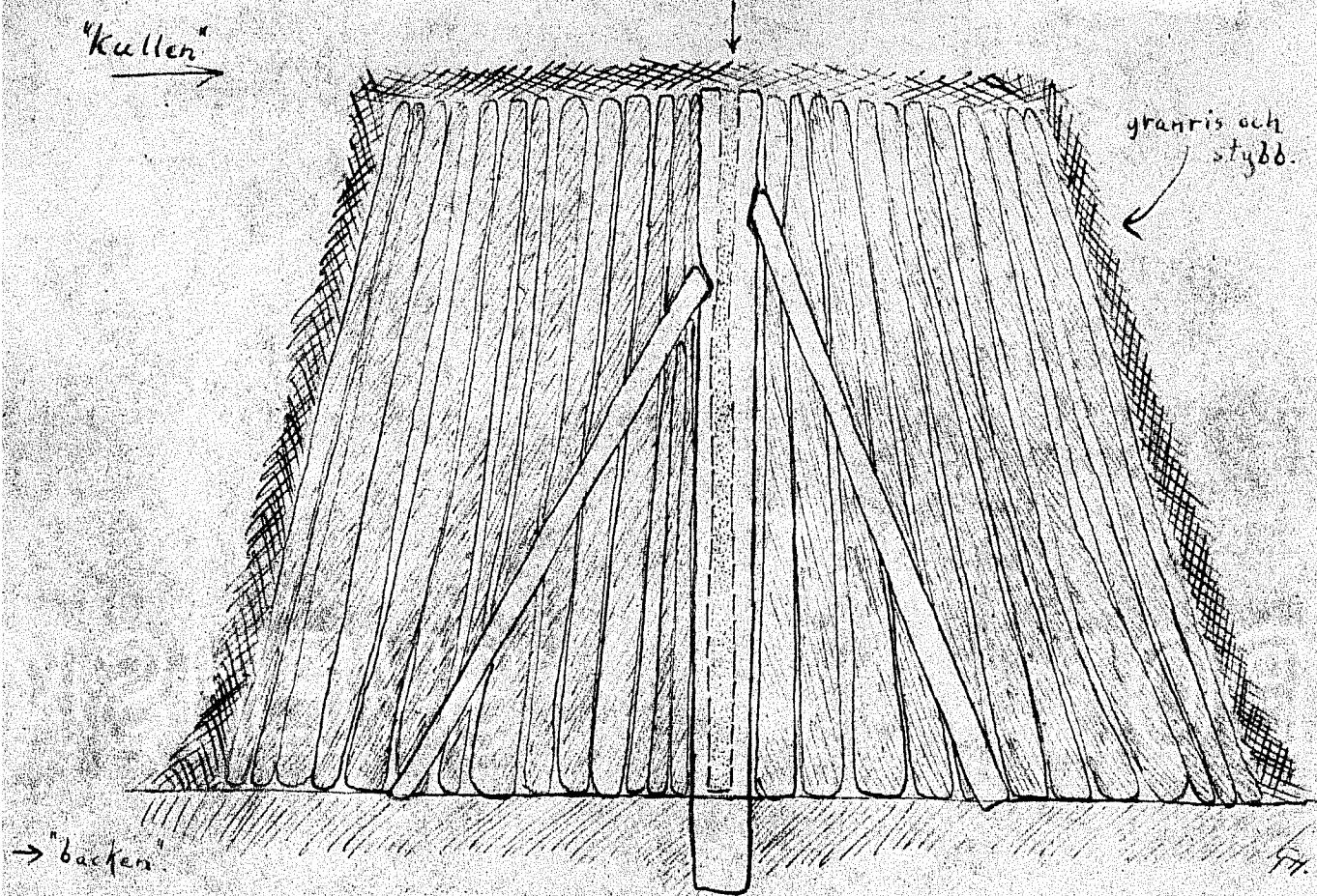
I

5148

"Ländstrumma".

II

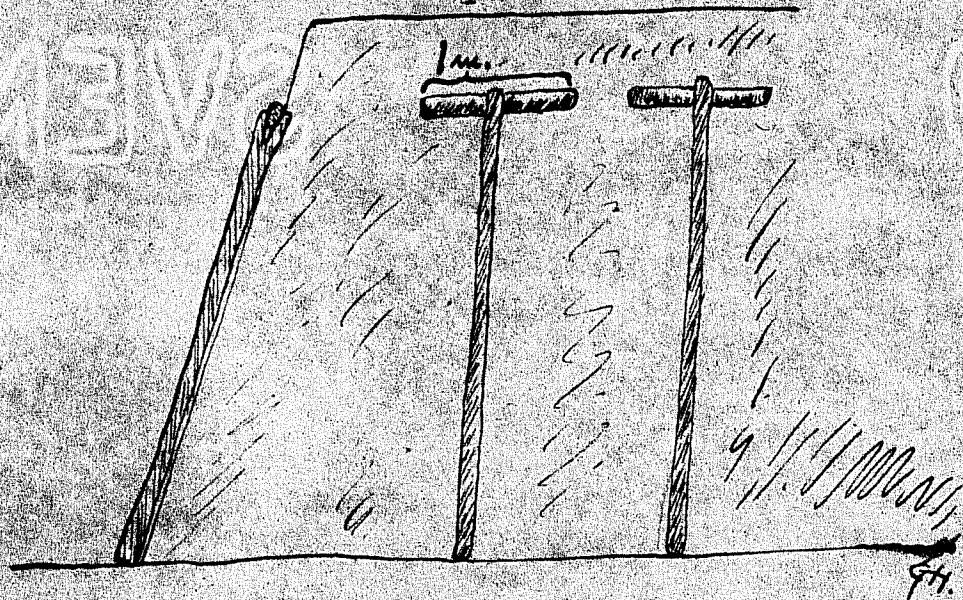
Schematisk bild av mila i genomskärning
enl. muntl. beskrivning.

Skriv endast på denna sida!

Teckn. G. Holmér 1936.

5119

III

"Block"

till vänster sedd från sidan.

"höger" framifrån.

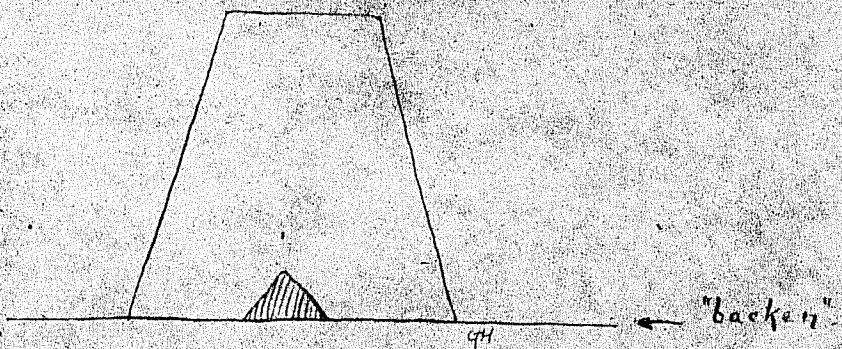
Metoden är värmeländsk, i Småland använde man inga stöd, ursprungligen.
 Lutningen var här sådan att om man stod på marken upprät skulle man med utsträckt hand nå vedytan på milan.

Teckn. G. Höglund 1936.

Skriv endast på dena sidan!

5119

IV

Tändtrumman i backen på
 den mindre milan ("faint").

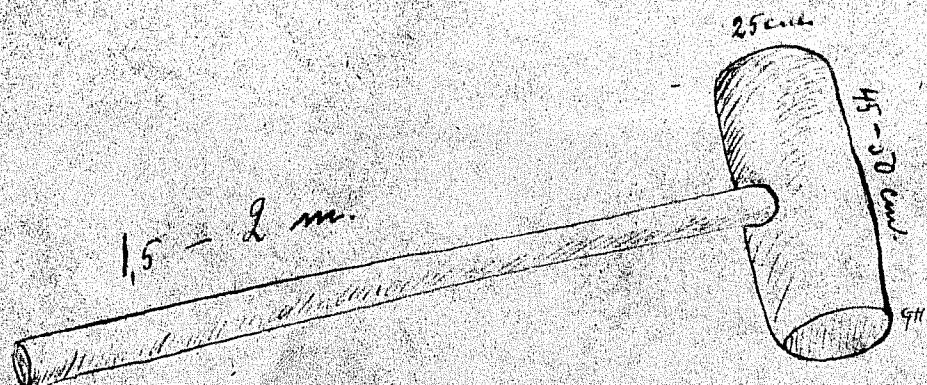
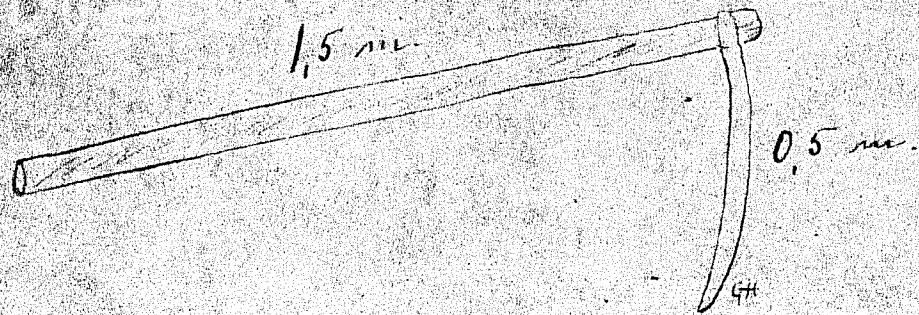
Teckn. G. Höglund 1936.

Skriv endast på dena sidan!

115118

V

Kolkrok. Enligt muntlig
beskrivning.

Klubba, som används att "klubba åt" milan upp till med när det kolar och brinner och älden vill tränga ut genom otäckter i styttäckningen.

Skriv endast på denne sida!

Tekn. S. Hådroh 1936